

Religieuse Kommunikasie: ter Omskrywing van 'n Ontluikende Akademiese Dissipline

Dr. C.J.S. Lombaard

Synopsis

Religious Communications, a largely underdeveloped academic discipline, is in this article compared with the academic discipline of Spirituality, which has recently experienced strong growth. Shared characteristics of these two subject areas are indicated, after which the thoroughly interdisciplinary nature of the discipline of Religious Communications is pointed out.

1. Inleiding

Die dissipline van Religieuse Kommunikasie is geensins sterk gevestig op plaaslike bodem nie. Hiervan getuig die beperkte hoeveelheid wetenskaplike publikasies in hierdie veld ten seerste. Met, sover bekend, slegs vier proefskrifte (Rensburg, 1989; Slabbert, 1992; Venter, 1994; Lombaard, 2004a) in hierdie veld en min vakwetenskaplike artikels, bly dit tans 'n onderontwikkelde dissipline.

Juis om dié rede het dit waarde om die vakgebied van die Religieuse Kommunikasiekunde kortliks in vergelyking te stel met 'n aanverwante vakgebied wat in die onlangse verlede deur dramatiese groei gekenmerk is. As so 'n voorbeeld kan die vakgebied Spiritualiteit geneem word (vgl. Dreyer & Burrows, 2005: xi - xvi).

2. Resente ontwikkelinge in die studie van die Spiritualiteit as indikatore vir ontwikkelinge in die studie van die Religieuse Kommunikasiekunde

Net soos wat in ons tydsgleuf die geval is met die tans (weder-)ontwakende akademiese dissipline van Spiritualiteit¹, bly ontwyk

---

1 Vir pogings aan om die veld Spiritualiteit konseptueel vorm te gee, kyk o.a. Schneiders 1998:38-57; Sheldrake 1995; Sheldrake 1998; Waaijman 2003.

Religieuse Kommunikasie maklike omskrywing en definiëring. Die gesprek rondom die identiteit van Spiritualiteit is egter heelwat verder gevorder, en wat hier aangebied word insake Religieuse Kommunikasie, is dus in 'n sekere sin analogies aan wat in die afgelope tyd met die dissipline Spiritualiteit gebeur het. Sover dit die Religieuse Kommunikasiekunde aanbetref, bly hierdie egter redelik ooglopend eerste treë onderweg.

Die dissiplines Religieuse Kommunikasie en Spiritualiteit deel die kenmerke dat, eerstens, beide oorvleuelingsdissiplines is, en, tweedens, dat beide ewe geldig vanuit óf kofessionele óf fenomenologiese oord benader kan word. Beide van hierdie kenmerke verdien bondige uitbreiding:

- Met “oorvleuelingsdissipline” word bedoel dat verskillende akademiese velde bydra tot die vorm en inhoud van hierdie dissipline. Hier moet egter eksplisiet op gelet word dat nie net die Geesteswetenskappe hierdie voedingsrol² speel nie, hoewel dit die aanvanklik-ongereflekteerde indruk (gevoed uit die modernisme as kultuurstroom; vgl. Van Peursen, 1992) mag wees, maar ewe seer die Natuurwetenskappe ook (vgl. Van Huyssteen, 1999; Van Huyssteen, 2006).

Om vanuit Religieuse Kommunikasie-perspektief 'n tweerigting-verkeer- voorbeeld te noem: die manier waarop natuurwetenskaplikes hulle geloof verwoord (in Afrikaans het byvoorbeeld die afgelope jare o.a. verskyn: Joubert, 1997; Alberts, 1996), en omgekeerd, die manier waarop natuurwetenskaplike insigte geloofsopvattinge beïnvloed (bv. die evolusionisme-kreasionisme debat; vgl. bv. Miller, 2001), toon dat die Religieuse Kommunikasiekunde, soos Spiritualiteit (Schneiders, 1998: 42 - 49), 'n wyer opvangsgebied het as sy op die oog af meer natuurlike “opvangsgebiede” – die Teologie, Filosofie, Sosiologie, Sielkunde, Literatuurwetenskap, Kommunikasieleer, en dies meer.

- Verder kan beide Religieuse Kommunikasie en Spiritualiteit as akademiese dissiplines beoefen word van binne 'n eksplisiet-gestelde kofessionele geloofsraamwerk, of van binne 'n eksplisiet gestelde non-religieuse teoretiese raamwerk, soos

---

2 Met “voedingsrol” word hier geïmpliseer dat dit die primêre doel van hierdie ander dissiplines is om, in hierdie geval, die Religieuse Kommunikasiekunde te bedien nie. Die term verwys gewoon daarna dat hierdie ander dissiplines nou vanuit die Religieuse Kommunikasie-dissipline as vertrekpunt, in oënskou geneem word.

byvoorbeeld die fenomenologie (vgl. Rossouw, 1987: 91 - 110). Welke benadering ookal gevolg word, doen egter geen noodwendige afbreuk aan die wetenskaplikheid van die omgang met die studie-onderwerp nie. Dit is naamlik, soos elders geargumenteer (Lombaard, 2004a: 2 - 9), die kwaliteit van die intellektuele aktiwiteit wat wetenskaplikheid al dan nie bepaal, eerder as 'n geponeerde teoretiese onverbondenheid, “objektiwiteit”, met laasgenoemde wat tans as beide onmoontlik én onwenslik beskou kan word (vgl. Lombaard, 2002: 92 - 101).

Meer fundamenteel, egter, is die gedeelde kenmerk dat beide hierdie studieveld – Religieuse Kommunikasiekunde en Spiritualiteit – sake in oënskou neem wat van die ontstaan van die menslike bewussyn af reeds bestaan, en wat betekenisvolle onderdele van die menslike bewussyn en lewe konstitueer. Hiertoë getuig alleen al die feit dat godsdiens in die een of ander vorm by die vroegste mensegroepe voorgekom het (Interessant genoeg, word in wetenskapsfiksieliteratuur die rykste beskrywings van hierdie voorkomsomtoentlikhede van godsdienstigheid verskaf – vgl. bv. Auel, 2002.), en dat dit simboliese uitdrukking gevind het in die aan ons beskikbare materiële nalatenskap van verskillende van hierdie mensegroepe (kyk bv. Hone, Wahl & Anderson, 1998: 21 - 23; Lewis-Williams, 2001: 118 - 125). Tog, as doelbewus-akademiese studieveld is hierdie twee dissiplines relatief swak gevestig. Juis daarom is die waarde van die effens meer gevestigde vakgebied Spiritualiteit as 'n vergelykingsdissipline tot op hierdie punt vir Religieuse Kommunikasie daarin geleë dat, ten spyte van 'n akademies steeds-ondergevestigde karakter, die internasionale groei in die studieveld Spiritualiteit oor die afgelope drie dekades, maar veral oor die afgelope dekade, ook plaaslik, toon hoedat 'n groter wetenskaplike baan vir die Religieuse Kommunikasiekunde geopen kan word (kyk ook Lombaard, 2004a: 244 - 246).

Hierdie ontluikende groei lei egter direk tot die vraag na die identiteit van die vakgebied Religieuse Kommunikasiekunde – 'n vraag wat helaas geen direkte antwoord voortbring nie. Onderweg na uiteindelik 'n groter duidelikheid oor die eie-aard van hierdie wetenskaplike dissipline, word vervolgens 'n paar breë aanduidings gegee.

3. Onderweg na breër insig in die aard van die vakgebied Religieuse Kommunikasiekunde

Religieuse Kommunikasie is, soos die naam alreeds impliseer, en soos hierbo reeds kortliks aangedui, 'n oorvleuelingsdissipline. Interdissiplinariteit kenmerk die Religieuse Kommunikasiekunde.

Soos die naam van dié dissipline op sigself al aandui, word onmiddelik reeds twee gevestigde velde van wetenskaplike aktiwiteit betrek. Dit is naamlik die *Godsdienskunde*, wat vir ons doeleindes hier as sinonimies aan benaminge soos “Teologie”, “Religie-studies” of “Bybelkunde” geag word, en die *Kommunikasiekunde*. Omdat laasgenoemde term oor die afgelope dekade veel in gewildheid toegeneem het om ’n hele reeks studievelds soos die elektronika, die studie van gehoor- en spraakgebreke, of ruimtesatellietingenieurswese te beskryf, moet die begripveld van “Kommunikasiekunde” soos hier aangewend, ook afgegrens word. Kommunikasiekunde verwys naamlik hier, soos wat dit gebruiklik geword het in die plaaslike universiteitswese, na die sosiaal- en geesteswetenskaplike dissipline wat as studieveld neem vorme en aspekte van veral menslike betekenisoordrag. In die geval van beide die hoof-bydraende dissiplines tot die Religieuse Kommunikasiekunde, naamlik die Godsdienskunde en die Kommunikasiekunde, word elk se subdissiplines dus onmiddelik mede-geimpliseer. Onderskeidelik sou dit kon verwys na, byvoorbeeld, homiletiek, eksegeese of missiologie en kleingroepsinteraksie, die advertensiewese, of die joernalistiek.

Godsdienskunde en Kommunikasiekunde het elk ook in die praktyk hulself reeds bewys as bruikbare oorvleuelingsvelde vir wetenskaplike ondersoekdoeleindes. Weereens verwysende na slegs drie voorbeeldgevalle uit elk van die twee betrokke bron-dissiplines, kan as voorbeelde vanuit die plaaslike Kommunikasiekunde dien die inbeweeg in die religieuse veld deur Rensburg (1989), Slabbert (1992) en Venter (1994). Omgekeerd, as voorbeelde van die beweeg vanaf die Godsdienskunde in tradisioneel Kommunikasiekundige velde in, sou kon dien die studies van Dierks (1986), Pieterse (1987) en Vos (1995).

Tog moet ons daarop bly let dat die Religieuse Kommunikasiekunde ewe geldig ter bestudering kom in publikasies wat van buite hierdie twee primêre “deeldissiplines” van die Godsdienskunde en die Kommunikasiekunde stam. So byvoorbeeld is die vertrekpunt van werke soos dié van Salladay (1976) en Webster (1981) die sosiolinguistiek, van waar af die taalaanwending in godsdiensgemeenskappe in oënskou geneem word. Sodanige studies bevind hulself, sonder vooropgestelde bedoeling, vierkant binne die veld van die Religieuse Kommunikasiekunde.

Daar is dus geen besondere beperking op die dissiplinêre invalshoek van waaruit die veld van die Religieuse Kommunikasiekunde betree kan word nie.

Om terug te keer na die mees ooglopende brongebiede vir die Religieuse Kommunikasiekunde, naamlik die Godsdienskunde en die Kommu-

nikasiekunde, is dit eweneens belangrik om daarop te let dat 'n wye verskeidenheid studieprojekte binne die Religieuse Kommunikasiekunde moontlik bly. Die volgende voorbeelde vanuit die literatuur kan genoem word:

- die voorstel van algemene (e.g. Slabbert, 1992) of meer spesifiek Christelike (bv. Attfield, 2001; kyk ook Du Toit, 1992: 178 - 192) teorieë van Religieuse Kommunikasie;
- die aanduiding van geestelike, godsdienstige of simboliese komponente inherent aan kommunikatiewe handelinge (bv. Schultze, 2000: 87 - 110) of, omgekeerd, die herinterpretasie van godsdiens as kommunikatiewe handeling deur godsdiens te karakteriseer as “sakrales fænomenologi” (Wind, 1987);
- fundamentele besinning oor die verhouding van die massamedia en die kerk (Polderman, 1996; Baum, 1993: 63 - 70; Soukup, 1993: 71 - 79; Russo, 1993: 91 - 98; Schultze, 2000: 111 - 121), met, as sommige van die onderafdelings van hierdie verhouding, besinning oor die wyse waarop godsdiens in die sekulêre nuusmedia figureer (Mowery, 1995: 85 - 87; Metz, 1993: 57 - 62; Fuchs, 1993: 82 - 85, Woodward, 1993: 99 - 110; Froneman, 1989), en – min of meer die omgekeerde – hoedat godsdienste gebruik maak van die massamedia (Ward, 1994; Peck, 1993; Schultze, 1991; Loots, 1984);
- beskrywings van die verhouding tussen die kerklike en die joernalistieke lewe (Curtis, 1990: 217-230; Henze, 1993: 111-118) of van die verbande tussen godsdienstige verkondiging en die sekulêre reklamewese (Van Zijl, 1995);
- besinnings rondom die ambivalente rol van beide die massamedia (Gumucio, 2001: 24 - 32) en godsdiens (Himes, 2001: 43 - 51) rondom oorlog-en-vrede-kwessies;
- vergelykende tekstuele analyses, met die doel om die kommunikasie-effektiwiteit tussen verskillende geloofsgenootskappe te bevorder (Weiser 1992: 9 - 34);
- besinning rondom godsdienstige joernalistiek (Kloppers, 1997; Gaum, 1984);
- nadenke rondom die interrelasie tussen kommunikasie en godsdiens binne 'n tans geglobaliseerde wêreldgemeenskap (Karecki, 2002: 145 - 151; Arthur, 1998; Verstraelen, 1996);
- studies oor kommunikasie en spiritualiteit (Boom, 1995; Kirkwood, 1994: 13 - 26; Muller, 1992);

- denke rondom die oordrag van teologiese of algemene moraliteit binne die publieke diskoers (Snyman, 2002: 39 - 48; Lategan, 1999);
- studies oor die oordrag van 'n godsdienstige boodskap deur middel van musiek, hetsy moderne musiek (Gill, 1990:12 - 24) of tradisionele Afrika-musiek (Stinson, 1998), of deur middel van kuns (Van der Merwe, 1999);
- historiese oorsigte oor die manier waarop godsdienste met sekere kulture vereenselwig geraak het (Biernatzki, 1991);
- ondersoek na die rol van kommunikasie binne die konteks van godsdienstige opvoeding (Joubert, 1994:1 - 9);
- die beskrywing van Bybelvertaling as interkulturele fenomeen (Nord, 2002: 98 - 116; Wendland 2001: 1 - 33);
- analises van die debat tussen die godsdiens- en die natuurwetenskappe (Du Toit, 2002: 1011 - 1031);
- studies oor oorreding binne godsdienstige milieu (Baesler, 1994: 61 - 72; Rogsdale & Durham, 1987: 9 - 14), en van bekering (Kellet, 1993: 71 - 83);
- besinning oor intergodsdienstige dialoog (Louw, 1994:1 - 8; Fouché, 1996: 79 -102);
- analises van religieuse kommunikasie in orale vorm – hetsy in antieke tye (Boneham, 1991: 1 - 8), binne tradisionele Afrika-konteks (Van Heerden, 2002: 462 - 475), of binne moderne ekstatische verbande (Hubble, 1995).

Hierdie lys van voorbeelde dien bloot as vertrekpunt, met die doel om aan te toon dat die kreatiewe moontlikhede vir wetenskaplike studieprojekte binne die Religieuse Kommunikasiekunde bykans oewerloos skyn te wees. Juis daarom is dit verbasend dat hierdie vakdissipline sigself nie vroeër en sterker laat geld het nie.

Natuurlik is die Religieuse Kommunikasiekunde-dissipline self nie sonder grense nie. So byvoorbeeld kan die Religieuse Kommunikasiekunde sigself nie die rol van die kerkhistorikus toeëien, deurdat 'n figuur of 'n tydperk in die verloop van die kerk se bestaan as primêre studieveld hanteer word nie. In so 'n geval, verander die Religieuse Kommunikasiekundige se rol tot dié van Kerkhistorikus – iets wat op sigself van tyd tot tyd vir beide betrokke vakgebiede waardevol kan wees, maar dan met die voorbehoud, dat die een nie mettertyd in die ander opgaan nie. Waar die

Religieuse Kommunikasiekunde egter wel as meta-dissipline waardevol vir die Kerkgeskiedenis kan wees, is deur na te gaan watter studieveld kerkhistories bestudeer word; watter velde moontlik nie aandag ontvang nie; hoe dit wat wel bestudeer word, hanteer word; en hoe wetenskapsosiologies hierdie stand van sake gevestig is. Hierdie meta-dissiplinêre rol kan verder ook aangevul word tot interdissiplinêre rol. So byvoorbeeld sou, met nouer fokus, die retoriek van 'n sekere figuur of dokument uit die kerkgeskiedenis vanuit verskillende, aanvullende kommunikasiekundige perspektiewe bestudeer word, of, met breër fokus, die impak van massakommunikasie-ontwikkelinge soos die boekdrukkuns, die radio, of die internet op kerklik-historiese prosesse. Natuurlik kan dié spesifiek Kerkhistoriese klemtoon hier vervang word deur enige van die Teologiese deeldissiplines.

4. Slot

Binne die Geesteswetenskappe in den breë het vir 'n lang tyd 'n ongemaklikheid geheers rondom die studie van geloof en godsdiensverwate sake. Dit is egter onbetwisbaar die geval dat godsdiens 'n belangrike rol speel in, byvoorbeeld, sekere sielkundige afwykinge by mense, en dat religie in samelewings soos dié in Afrika groot, soms selfs deurslaggewende politieke, sosiologiese en kulturele invloed uitoefen (vgl. Lombaard 2004b: 9; 2004c: 16; 2004d: 6; 2004e: 21). Daarom moet die belangstelling in die Religieuse Kommunikasiekunde (vgl. Rensburg, 1989, Slabbert, 1992, Venter, 1994, Lombaard, 2004a), ook vanuit Geesteswetenskaplike hoek, aangemoedig word.

Binne die Godsdienskunde is daar reeds 'n sterk tradisie gevestig om vanuit die Geesteswetenskappe te put. Dus ook vanuit dié oord sou 'n mens minstens in beginsel 'n positiewe instelling jeens so 'n oorfleuelingsdissipline soos die Religieuse Kommunikasiekunde kon verwag. 'n Mens sou dus, hoewel steeds met omsigtigheid oor konkretisering, tog die moontlikheid kon voorsien (vgl. Lombaard 2004a: 244 - 246) dat Religieuse Kommunikasiekunde sigself al hoe meer oor die volgende aantal jare as meer volwaardige vakgebied sal vestig.

Bibliografie

- ALBERTS, L. 1996. *Geloof versus wetenskap? Perspektiewe op die versoenbaarheid van die Bybel en die bevindings van die natuurwetenskap*. Vereeniging: CUM Boeke.
- ARTHUR, C. 1998. *The globalisation of communication. Some religious implications*. Geneva: WCC Publications.
- ATTFIELD, D.G. 2001. *Proclaiming the Gospel in a secular age. A general theory of religious communication*. Aldershot, England: Ashgate.

- AUEL, J.M. 2002. *The Shelters of Stone* (Earth's Children Series, No 5). New York: Random House.
- BAESLER, J.E. 1994. Religious orientation, persuasion and communicator style. *The Journal of Communication and Religion*, 17(2): 61 - 72.
- BAUM, G. 1993. The church and the mass media. In: Coleman, J. & Tomka, M. (Eds.) *Mass media*, 63 - 70. London: SCM Press.
- BIERNATZKI, W.E. 1991. *Roots of acceptance: the intercultural communication of religious meanings*. Inculturation working papers on living faith and cultures XIII. Rome: Pontifical Gregorian University.
- BONEHAM, J.L. 1991. Parables and the oral medium: a metaphorical approach to religious language. *The Journal of Communication and Religion*, 14(1): 1 - 8.
- BOOM, R.H. 1995. Pierre Simon Ballanche et l'Orphisme: une tentative d'hermeneutique Unpublished Ph.D. dissertation. Cape Town: UCT.
- CURTIS, K. 1990. What now? Practical guidelines for media involvement In: Horton, M. (Ed.) *The agony of deceit*. 217 - 230. Chicago: Moody Press.
- DREYER, E.A. & BURROWS, M.S. 2005. *Minding the spirit. The study of Christian spirituality*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- DU TOIT, C.W. 2002. The metaphysical mind in its physical environment: religious implications of neuroscience. *HTS Theological Studies*, 58(3): 1011 - 1031.
- DU TOIT, D.A. 1992. Godsdien en kommunikasie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 32(3): 178 - 192.
- FOUCHE, H.L. 1996. Inviting a dialogue on 'dialogue'. *Scriptura*, 57: 79 - 102.
- FRONEMAN, J.D. 1989. 'n Beeld van die kerk in die pers: 'n joernalistieke ondersoek na kerklike beriggewing in die dagblad *Beeld* in 1982. Ongepubliseerde M.Joern-verhandeling: Universiteit van Stellenbosch.
- FUCHS, O. 1993. How the churches deal with the media. In: Coleman, J. & Tomka, M. (Eds.) *Mass media*, 80 - 90 London: SCM Press.
- GAUM, F.M. 1984. 'n Ondersoek na die eise vir geslaagde kerklike joernalistiek, met spesiale verwysing na ses Suid-Afrikaanse en vier buitelandse kerklike en godsdienstige blaaië. Ongepubliseerde M.Joern-verhandeling: Universiteit van Stellenbosch.
- GILL, M. 1990. The music of Amy Grant: a new wrapping for a timeless message. *The Journal of Communication and Religion*, 13(1): 12 - 24.
- GUMUCIO, C.P. 2001. War and armed conflicts: the ambivalent role of the communication media In: Aquino, M.P. & Mieth, D. (Eds.). *The return of the just war* (Concilium 2001/2), 24 - 32. London: SCM Press.
- HENZE, A. 1993. 'Young man, come down from the pulpit!' The experiences of a theologian in secular political journalism. In: Coleman, J. & Tomka, M. (Eds) *Mass media*, 111-118. London: SCM Press.
- HIMES, K.R. 2001. The religious rhetoric of just war. In: Aquino, M.P. & Mieth, D. (Eds.) *The return of the just war* (Concilium 2001/2), 43 - 51. London: SCM Press.
- HONE, J., WAHL, B. & ANDERSON, G. 1998. *Bushman art of the Drakensberg: a guide to the art, mythology and culture of the Drakensberg Bushmen*. Durban: Art Publishers.
- HUBBLE, B. 1995. *Glossolalia and its place in the field of communication*. Ph.D. dissertation: University of Natal, Durban.
- JOUBERT, G. 1997. *Die groot gedagte: abstrakte weefsel van die kosmos*. Kaapstad: Tafelberg.
- JOUBERT, Y. 1994. The role of the teacher in teaching the Bible. *Scriptura*, 49:1 - 9.
- KARECKI, M. 2002. Reflexive competence and the construction of meaning: the contribution of higher theological studies in a globalised milieu. *South African Journal of Higher Education*, 16(1): 145 - 151.
- KELLET, P.M. 1993. Communication in accounts of religious conversion. *The Journal of Communication and Religion*, 16(1): 71 - 83.
- KIRKWOOD, W.G. 1994. Studying communication and the spiritual consequences of communication. *The Journal of Communication and Religion*, 17(1): 13 - 26.

- KLOPPERS, W.C. 1997. *Die kommunikatiewe vermoë van die parateks van kerklike publikasies*. D.Th.-proefskrif: Unisa.
- LATEGAN, B.C. 1999. The materialist/post-materialist distinction and values in South Africa four years after transition. Paper read at the Seminar on the World Values Survey, Nice, November.
- LEWIS-WILLIAMS, D. 2001. Paintings of the Spirit: rock art opens a new window into the Bushman world. *National Geographic*, February. 118-125.
- LOMBAARD, C.J.S. 2004a. *South African perspectives on the communication of the Bible in church and society*. Ph.D. dissertation: North-West University, Potchefstroom campus.
- LOMBAARD, C. 2004b. Rulers welcome the blessings of the gods. *Pretoria News* 2004/02/18, p 9.
- LOMBAARD, C. 2004c. Wees versigtig vir politici met Jesus onder die vlerk. *Rapport* 2004/03/21, 16 / <http://152.111.1.251/argief/berigte/rapport/2004/03/21/R1/16/01.html>
- LOMBAARD, C. 2004d. Skoolgodsdien bly in die kruisvuur. *Rapport (Perspektief)*, 2004/05/16, 6 / <http://152.111.1.251/argief/berigte/rapport/2004/05/16/R1/30/02.html>
- LOMBAARD, C. 2004e. Dominee, hoe nou gemaak? *Rapport (Perspektief)*, 2004/07/25, 21 <http://152.111.1.251/argief/berigte/rapport/2004/07/25/R1/21/01.html>
- LOMBAARD, C. 2002. *The god of journalism is dead. Objectivity, subjectivity and the press*. Pretoria: MP Publications.
- LOOTS, P.J.C. 1984. Die radio as kommunikasie-medium in diens van die prediking. DD-proefskrif: Universiteit van Pretoria.
- LOUW, D.J. 1994. Theocentrism and reality-centrism: a critique of John Hick and W.C. Smith's philosophy of religious pluralism. *The South African Journal of Philosophy*, 13(1): 1 - 8.
- METZ, J.B. 1993. The electronic trap. Theological remarks on televised worship. In: Coleman, J. & Tomka, M. (Eds.) *Mass media*, 57 - 62. London: SCM Press.
- MILLER, J. (Ed.) 2001. *An evolving dialogue : theological and scientific perspectives on evolution*. Harrisburg: Trinity Press International.
- MOWERY, R.L. 1995. God in the New York Times. *The Journal of Communication and Religion*, 18(2): 85 - 87.
- MULLER B.A. 1992. *Skrifgebruik in die Onafhanklike Afrika Kerke. 'n Hermeneutiese ondersoek na die Skrifgebruik in die inhoud en funksie van die kommunikasieproses soos gevind in 'n steekproef van vertaalde transkripsies van eredienste in die sg Onafhanklike Afrika Kerke*. MTh-verhandeling: Universiteit van Stellenbosch.
- NORD, C. 2002. Bridging the cultural gap: Bible translation as a case in point. *Acta Theologica*, 22: 98 - 116.
- PECK, J. 1993. *The gods of televangelism. The crisis of meaning and the appeal of religious television*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- POLDERMAN, C.P. 1996. *Kerk en wereld. Een studie over gereformeerden en hun uiteenlopende relaties met televisie in het licht van politiek, cultuur en theologie*. Leiden: Uitgeverij J.J. Groen en Zoon.
- RENSBURG, R. 1989. *Vertikale kommunikasie: 'n kommunikasiekundige ondersoek van die transendente ervaring*. D.Litt. et Phil.-proefskrif: Unisa.
- ROGSDALE, J.D. & DURHAM, K.R. 1987. Ethics of religious fear appeals on source credibility and information retention. *The Journal of Communication and Religion*, 10(1): 9 - 14.
- ROSSOUW, H. 1987. Fenomenologie en menskunde. In: Snyman, J.J. & Du Plessis, P.G.W. (Eds.) *Wetenskapsbeelde in die geesteswetenskappe* (RGN-studies in Navorsingsmetodologie), 91 - 110. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
- RUSSO, M.A. The bishops and abortion: a case study in reporting church news, in Coleman, J. & Tomka, M. (Eds.), *Mass media*. London: SCM Press. 91 - 98.

- SCHNEIDERS, S.M. 1998. The study of Christian Spirituality. Contours and dynamics of a discipline. *Studies in Spirituality*, 8: 38 - 57.
- SCHULTZE, Q.J. 2000. *Communicating for life. Christian stewardship in community and media*. Grand Rapids: Baker Academic.
- SCHULTZE, Q.J. 1991. *Televangelism and American culture. The business of popular religion*. Grand Rapids: Baker Book House.
- SHELDRAKE, P. 1998. *Spirituality and theology. Christian living and the doctrine of God* (Trinity & Truth series). London: Darton, Longman and Todd.
- SHELDRAKE, P. 1995. *Spirituality and history. Questions of interpretation and method*. Revised ed. London: SPCK.
- SLABBERT, A. 1992. 'n Verkenning van die begrip religieuse kommunikasie en die daarstel van 'n religieuse kommunikasiemodel. D.Litt.et.Phil.-proefskrif: Randse Afrikaanse Universiteit.
- SNYMAN, G. 2002. Rhetoric and ethics: looking at the marks of our reading/speaking in society. *Communicatio*, 28(1):39 - 48.
- SOUKUP, P.A. 1993. Church documents and the media, in Coleman, J. & Tomka, M. (Eds.), *Mass media*. London: SCM Press. 71 - 79.
- STINSON, K.L. 1998. *Divination processes: an examination of the incorporated belief systems of several Nguni diviners and the subsequent effect on the symbolism, form and structure of the music associated with their ritual practices*. M.Mus. Thesis: University of Cape Town.
- VAN DER MERWE, C.E.E. 1999. 'n Monografiese studie van die skilderkuns van Frans Claerhout. MA-verhandeling: PU vir CHO.
- VAN HEERDEN, W. 2002. 'The proverb is the drum of God': on the use of African proverbs in the interaction between African culture and the Christian faith. *Scriptura*, 81: 462 - 475.
- VAN HUYSSTEEN, J.W. 1999. *The Shaping of Rationality: Toward Interdisciplinarity in Theology and Science*. Grand Rapids: Wm. Eerdmans Publishing Company.
- VAN HUYSSTEEN, J.W. 2006. Lecture One: *Human Uniqueness as an Interdisciplinary Problem*, in van Huyssteen, J.W. *Alone in the World? Science and Theology on Human Uniqueness* (The Gifford Lectures: University of Edinburgh 2003/2004). Grand Rapids: Wm. Eerdmans Publishing Company.
- VAN PEURSEN C.A. 1992. *Cultuur in stroomversnelling* (achtste druk). Leiden: Martinus Nijhoff.
- VAN ZIJL, B. 1995. *Verkondiging en advertensie: 'n vergelykende studie in die kommunikasieprosesse*. D.Th.-proefskrif: Unisa.
- VENTER, H. 1994. 'n Verkenning van intrapersoonlike en transpersoonlike kommunikasie gedurende meditasie. D.Litt. et Phil.-proefskrif: Randse Afrikaanse Universiteit.
- VERSTRAELEN, F.J. 1996. *Christianity in a new key: new voices and vistas through intercontinental communication*. Gweru: Mambo Press.
- WAAIMAN, K. 2003. *Spiritualiteit: vormen, grondslagen, methoden*. Gent: Carmelitana.
- WARD, M. 1994. *Air of salvation. The story of Christian broadcasting*. Grand Rapids: Baker Books.
- WENDLAND, E.R. 2001. The rhetoric of Christ in a Bantu language: hermeneutics in action during Bible translation - with special reference to Christ's hillside discourse (Matt. 5 - 7) in Chichewa. *Neotestamentica*, 35(1&2): 1 - 33.
- WEISER, A. 1992. Kommunikation in der Urkirche. Orientierung für heute. In: Weiser, A. & Leuninger, E. (Hrsg.) *Dialog in der Kirche. Neue Impulse* (Beiträge zur Theologie und verwandten Gebieten, Band XVI), 9 - 34. Limburg: Lahn-Verlag.
- WIND, H.C. 1987. *Religion og kommunikation. Teologisk hermeneutik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- WOODWARD, K.L. 1993. Religion observed: the impact of the medium on the message, in Coleman, J. & Tomka, M. (Eds.), *Mass media*. London: SCM Press. 99 - 110.